

Kritische grondslagen en schattingsonzekerheden in de jaarrekening

Jan Backhuijs en Erik Roelofsen

SAMENVATTING Deze bijdrage gaat over wellicht het belangrijkste onderdeel van de IFRS-jaarrekening na de vier primaire overzichten, namelijk de paragraaf over kritische grondslagen en schattingsonzekerheden. In bijna alle onderzochte jaarrekeningen hebben we een dergelijke paragraaf die meer in detail op een aantal aspecten daarvan ingaat, aangetroffen. In de onderzochte paragrafen komt lang niet altijd een samenvattend overzicht van alle onzekerheden voor, en slechts zelden een gekwantificeerde toelichting. Onderwerpen die veel worden behandeld zijn pensioenen, voorzieningen en voorwaardelijke verplichtingen, en (latente) belastingen. De omvang van de paragraaf lijkt niet alleen een verband te hebben met de complexiteit van de onderneming, maar ook met de bereidheid om informatie te geven.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Gebruikers van jaarrekeningen worden geholpen door ondernemingen die in hun IFRS-jaarrekeningen een samenvattend overzicht van kritische grondslagen en schattingsonzekerheden in een afzonderlijke paragraaf opnemen, met daarin ook kwantitatieve sensitiviteitsanalyses.

1 Inleiding

Bij het opmaken van zijn jaarrekening moet het management van de onderneming op sommige momenten keuzes doen. Deze keuzes kunnen betrekking hebben op de toepassing van grondslagen voor waardering en resultaatbepaling. Over de keuzes die het meest belangrijke effect op de bedragen in de jaarrekening hebben, moet de onderneming daarom meer informatie in de jaarrekening geven (IAS 1.BC3 onder (d)). Keuzes bij het opmaken van de jaarrekening kunnen ook betrekking hebben op schattingsonzekerheden. Over deze keuzes moet de onderneming daarom ook meer informatie in haar jaarrekening geven indien deze keuzes een belangrijk effect op boekwaarden van de activa en verplichtingen in het komende verslagjaar kunnen hebben (IAS 1.BC3 onder (e)).

In dit artikel gaan we allereerst in op de vereisten die de International Financial Accounting Standards (IFRSs) stellen aan de op te nemen informatie over wat we hierna noemen kritische grondslagen en belangrijke

schattingen. Daarna geven we een overzicht van bevindingen over dergelijke informatie in jaarrekeningen op basis van US GAAP. Vervolgens geven we onze bevindingen op basis van de jaarrekeningen over 2013 van de ondernemingen in de AEX, de AMX en de FTSE 100, zowel qua onderwerpen als qua woordgebruik. We sluiten af met enkele conclusies.

2 Door IFRS vereiste informatie over beoordelingen door het management

Volgens de International Accounting Standard Board (IASB) stelt het geven van toelichting over de keuzes met betrekking tot de kritische grondslagen de gebruikers van de jaarrekening beter in staat te begrijpen hoe de grondslagen zijn toegepast, en om ondernemingen met elkaar te vergelijken met betrekking tot de basis waarop management tot zijn oordeel komt (IAS 1.BC77). Daarom moet de onderneming in het overzicht van de belangrijkste gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving of elders in de toelichting van haar jaarrekening de oordelen vermelden die het management van de onderneming zich heeft gevormd bij de toepassing van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en die het meest significante effect hebben op de in de jaarrekening opgenomen bedragen (IAS 1.122). Voorbeelden van dergelijke oordelen door de onderneming zijn (IAS 1.123):

- (a) of financiële activa beleggingen zijn die tot aan het einde van de looptijd worden aangehouden;
- (b) of nagenoeg alle wezenlijke risico's en voordelen van financiële activa en geleasede activa aan andere ondernemingen zijn overgedragen; en
- (c) of bepaalde verkopen van goederen in wezen financieringsregelingen zijn en derhalve niet resulteren in opbrengsten.

Sommige van deze informatie wordt door specifieke standaarden vereist. Voorbeelden hiervan zijn IFRS 12 *Toelichting over Belangen in Andere Entiteiten* bij de beoordeling of zeggenschap over een andere entiteit wordt uitgeoefend, en IAS 40 *Vastgoedbeleggingen* over de criteria bij het onderscheiden van vastgoedbeleggingen ten opzichte van vastgoed voor eigen gebruik en vastgoed aangehouden voor verkoop in het kader van de

normale bedrijfsuitoefening wanneer de classificatie van vastgoed moeilijk is (IAS 1.124).

Ten opzichte van deze en in andere standaarden specifieke vereisten vullen de in deze IAS 1 genoemde bepalingen dus een gat op om tot meer transparantie in de jaarrekening te komen.

Met betrekking tot belangrijke schattingen geeft de IASB aan dat het vaststellen van de boekwaarden van sommige activa en verplichtingen het inschatten van de effecten van onzekere toekomstige gebeurtenissen op die activa en verplichtingen aan het einde van het verslagjaar vereist. Hoe zorgvuldig een onderneming de boekwaarden van activa en verplichtingen die onderhevig zijn aan belangrijke schattingsonzekerheden aan het einde van het verslagjaar ook inschat, het opnemen van puntschattingen in de balans geeft geen informatie over de schattingsonzekerheden bij het waarderen van activa en verplichtingen en gevolgen daarvan voor de winst of het verlies over het verslagjaar (IAS 1.BC80).

Daarom moet de onderneming informatie geven over haar veronderstellingen over de toekomst en andere belangrijke bronnen van schattingsonzekerheden aan het einde van het verslagjaar met een wezenlijk risico van een materiële aanpassing van de boekwaarde van activa en verplichtingen in het volgende verslagjaar. Met betrekking tot deze activa en verplichtingen moet de toelichting gegevens bevatten over (IAS 1.125):

- (a) hun aard, en
 - (b) hun boekwaarden aan het einde van het verslagjaar.
- De aard en de mate van deze informatie varieert afhankelijk van veronderstellingen en andere omstandigheden. Maar er is een doorslaggevend vereiste dat informatie op een zodanige wijze moet worden gegeven dat de gebruikers van de jaarrekening de oordelen van het management over de toekomst en over andere schattingsonzekerheden begrijpen. Voorbeelden van toelichting die een onderneming geeft, zijn (IAS 1.129):

- (a) de aard van de veronderstelling of andere schattingsonzekerheid;
- (b) de gevoeligheid van de boekwaarden voor de methoden, veronderstellingen en schattingen die aan hun berekening ten grondslag liggen, met inbegrip van de redenen van die gevoeligheid;
- (c) de verwachte afloop van een onzekerheid en de bandbreedte van redelijkerwijs te verwachten mogelijke uitkomsten in het volgende verslagjaar ten aanzien van de boekwaarden van de desbetreffende activa en verplichtingen; en
- (d) uitleg van wijzigingen ten opzichte van eerdere veronderstellingen met betrekking tot deze activa en verplichtingen indien de onzekerheid blijft bestaan.

Het geven van deze informatie beperkt zich tot de aspecten met een materieel effect in het komende verslagjaar. Hoe langer de toekomstige periode waarover informatie moet worden gegeven, hoe groter het aan-

tal aspecten dat daarvoor in aanmerking komt, en des te minder specifiek de informatie over een bepaald actief of verplichting kan zijn. Het geven van informatie over een langere periode dan het komende verslagjaar kan daarom de belangrijkste informatie overschaduw (IAS 1.BC84).

Gezien de aard van de op basis van deze vereisten in de jaarrekening te geven informatie lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat na de vier primaire overzichten van de jaarrekening (winst-en-verliesrekening inclusief totaalresultaat, balans, kasstroomoverzicht en mutatieoverzicht van het eigen vermogen; zie IAS 1.9 en 1.10) de informatie over de beoordelingen van het management over zowel de kritische grondslagen voor waardering en resultaatbepaling als de schattingsonzekerheden, voor de gebruikers van jaarrekeningen de belangrijkste informatie in de jaarrekening is.

3 Literatuur

3.1 Eerder onderzoek

Eerder onderzoek geeft diverse inzichten in de relevantie van de toelichtingen over kritische grondslagen en belangrijke schattingen. De gepubliceerde onderzoeken zijn vooral gebaseerd op de jaarrekeningen van Amerikaanse ondernemingen. De regelgeving in de Verenigde Staten is voor dit onderwerp naar aard vergelijkbaar met die onder IFRS. De bevindingen zijn daarom ook voor jaarrekeningen die zijn opgesteld onder IFRS relevant.

3.2 Inhoud en motieven

In een onderzoek naar jaarrekeningen uit 2003 besteden Levine en Smith (2011) specifiek aandacht aan de inhoud en motieven van toelichtingen over kritische grondslagen. Dit onderzoek rapporteert een aantal interessante bevindingen. Zo constateren de auteurs dat het aantal kritische grondslagen dat ondernemingen rapporteren hoger is dan wat de Securities and Exchange Commission (SEC) vooraf had verwacht. Bij de publicatie van de desbetreffende regelgeving in 2002 (SEC, 2002a; SEC, 2002b), verwachtte de SEC dat ondernemingen tussen de drie en vijf grondslagen als "kritisch" zouden aanmerken. De auteurs constateren echter dat het werkelijke aantal significant hoger ligt. Ondernemingen rapporteren gemiddeld meer dan zes kritische grondslagen, met uitschieters tot zeventien kritische grondslagen.

De auteurs opperen hiervoor drie mogelijke verklaringen. De eerste is dat de definitie van "kritisch" vaag is en dat ondernemingen uit voorzichtigheid meer rapporteren, zodat zij niet kunnen worden beschuldigd van het niet voldoen aan de regel. De tweede mogelijke verklaring is dat ondernemingen meer rapporteren dan nodig is om te verhullen wat echt kritisch is. Hier-

mee pogen zij anderen dan de gebruiker van de jaarrekening (zoals concurrenten) niet wijzer te maken dan strikt noodzakelijk. Deze verklaring was een zorg van de SEC bij het publiceren van de regel, waarvoor zij ondernemingen expliciet had gewaarschuwd. Een laatste geopperde verklaring is dat ondernemingen zich proberen in te dekken tegen mogelijke onjuistheden in de jaarrekening door zoveel mogelijk grondslagen en schattingen als kritisch aan te merken. Bestuurders zouden daarmee de aansprakelijkheid voor onjuistheden mogelijk kunnen verminderen.

Verder blijkt uit het onderzoek van Levine en Smith (2011) dat de grondslagen die als kritisch worden aangemerkt – zoals verwacht – afhankelijk zijn van de bedrijfstak waarin een onderneming actief is. Zo komen bij handelsondernemingen toelichtingen over de voorraden vaak voor, bij energiebedrijven toelichtingen over regulering en bij financiële instellingen toelichtingen over verliesvoorzieningen. Over het geheel genomen worden financiële instrumenten, impairments, voorzieningen, omzetverantwoording, belastingen en immateriële activa het vaakst genoemd.

De complexiteit van de onderneming (onder andere gemeten naar omvang en aantal segmenten) blijkt in geringe mate te bepalen hoeveel grondslagen door ondernemingen als kritisch worden aangemerkt. Andere factoren spelen een belangrijke rol. Zo zijn ondernemingen die gevoelig zijn voor juridische claims en ondernemingen die van plan zijn om financiering aan te trekken eerder geneigd om grondslagen als kritisch aan te merken dan andere ondernemingen. Dit geeft steun aan de hypothese dat ondernemingen de toelichting van kritische grondslagen en belangrijke schattingen gebruiken om zichzelf in te dekken. De effectiviteit hiervan is echter omstreden. In een reactie op Levine en Smith (2011) stelt Billings (2011) dat het de vraag is of het benoemen van onzekerheden het risico op juridische claims daadwerkelijk kan verminderen. Uit het onderzoek van Levine en Smith (2011) blijkt echter dat managers in ieder geval de perceptie hebben dat dit kan. Hierbij nemen zij kennelijk een mogelijke afstraffing op de aandelenkoers vanwege het onvolledig geven van informatie (Hollander, Pronk & Roelofsen, 2010) voor lief.

De huidige en toekomstige omvang van een post, evenals de huidige en toekomstige variantie, blijken gerelateerd te zijn aan het aantal grondslagen dat als kritisch wordt aangemerkt. Dit is een verband dat vanuit een regelgevingsperspectief wenselijk lijkt te zijn, omdat omvang en variantie bepalend zijn voor de materialiteit en onzekerheid van een post. Daarbij valt in de resultaten van Levine en Smith (2011) overigens op dat ondernemingen eerder geneigd zijn om een grondslag als kritisch aan te merken wanneer zij een negatieve ontwikkeling in die post (kunnen) verwachten dan

wanneer zij een positieve ontwikkeling (kunnen) verwachten.

3.3 Gebruik van toelichtingen

Vanuit het perspectief van de regelgever is het belangrijk om te weten of de regels omtrent kritische grondslagen en belangrijke schattingen ook het beoogde doel bereiken. In principe zou men verwachten dat meer transparantie over de onzekerheden in jaarrekening-posten nuttige informatie voor gebruikers van jaarrekeningen is en dat dit gevolgen voor hun beleggingsbeslissingen zou moeten hebben. De bruikbaarheid kan echter worden beperkt door vaagheid in de regelgeving of doordat ondernemingen andere motieven hebben bij het schrijven van deze toelichtingen, zoals hiervoor beschreven.

Het onderzoek door Levine en Smith (2011) laat zien dat ondernemingen die een lagere “kwaliteit van het resultaat” hebben ook meer grondslagen als kritisch aanmerken. Met kwaliteit van het resultaat wordt doorgaans bedoeld dat het gerapporteerde resultaat een goede voorspeller is van toekomstige resultaten. Ondernemingen die een toekomstig resultaat hebben dat meer onzeker is, hebben gemiddeld genomen ook meer grondslagen als onzeker aangemerkt. Dit verband bevestigt dat ondernemingen hun toelichtingen aanpassen op de mate van onzekerheid.

Een vergelijkbaar onderzoek van Glendening (2012) richt zich op de specifieke situatie waarin ondernemingen een gevoeligheidsanalyse voor een jaarrekeningpost opnemen. Zijn bevindingen laten eveneens zien dat voor ondernemingen die een dergelijke toelichting opnemen, de kwaliteit van het resultaat lager is. Cho, Park en Warfield (2004) laten echter zien dat ondernemingen die een hoge kwaliteit van het resultaat hebben, vaak juist kwalitatief betere toelichtingen geven. Ondernemingen waarvoor de toelichtingen dus het meest belangrijk zijn, blijken het minst transparant te zijn.

Deze bevindingen geven aan dat er inderdaad informatie in de toelichtingen over kritische grondslagen zit. De volgende vraag is of gebruikers van de jaarrekening die informatie eruit weten te halen, met andere woorden: gebruiken zij de informatie ook? Dit blijkt tot op zeker hoogte het geval te zijn. Levine en Smith (2011) laten zien dat ondernemingen met meer kritische grondslagen dan men zou verwachten, een lagere koers-winstverhouding hebben. Gebruikers van jaarrekeningen schatten de betrouwbaarheid van de winst dan dus lager in. Glendening (2012) laat daarnaast zien dat voor jaarrekeningposten die vergezeld gaan van een gevoeligheidsanalyse (omdat in de post een belangrijke onzekerheid zit) de relatie met de beurskoers zwakker is dan wanneer dit niet het geval is.

3.4 Discussie

Samenvattend geeft tot nu toe gepubliceerd onderzoek een aantal interessante aanknopingspunten voor het onderhavige onderzoek. Het bewijs dat de toelichtingen over kritische grondslagen en belangrijke schattingen nuttig zijn voor de beslissingen van gebruikers van jaarrekeningen (Levine & Smith, 2011) is hoopgevend. Tegelijkertijd moeten we constateren dat er op zijn minst twijfel kan zijn of ondernemingen de desbetreffende toelichtingen ten volle in het belang van gebruikers van de jaarrekening schrijven (Cho, Park & Warfield, 2004). Er zijn aanwijzingen dat ondernemingen zich met deze toelichtingen proberen in te dekken tegen juridische claims en meer grondslagen als kritisch omschrijven dan strikt noodzakelijk (Levine & Smith, 2011). Ook zijn er aanwijzingen dat ondernemingen het aantal toelichtingen opvoeren om als het ware een “rookgordijn” op te werpen (Levine & Smith, 2011). Naarmate deze praktijken zich meer voordoen, schiet de toelichting zijn doel voorbij. Het is interessant om te zien of ondernemingen die onder IFRS rapporteren zich hieraan schuldig maken.

De bruikbaarheid van de toelichting over kritische grondslagen en belangrijke schattingen is er bij gebaat als deze concreet is en zich beperkt tot hetgeen daadwerkelijk kritisch is. Ook het verweven van deze toelichting met andere toelichtingen doet de bruikbaarheid mogelijk geen goed.

4 Empirisch onderzoek

4.1 De onderzochte jaarrekeningen

In dit artikel hebben we de jaarrekeningen over 2013 van 100 ondernemingen onderzocht. Dat betreft de jaarrekeningen van de 25 ondernemingen met een notering in de AEX of de AMX van de Amsterdamse beurs en de 50 grootste ondernemingen in de FTSE 100 Index per 31 december 2013 (zie bijlage). Deze laatste groep van 50 ondernemingen is geselecteerd aan de hand van hun marktwaarden per 31 december 2013 exclusief de ondernemingen die in de AEX of de AMX zijn begrepen (hierna aangeduid als FTSE 50). Hiermee hebben we de informatie over kritische grondslagen en schattingen in de jaarrekeningen van zowel de 50 grootste Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen als de 50 grootste ondernemingen met een beursnotering op een van de belangrijkste beurzen in Europa in ons onderzoek opgenomen.

De aldus geselecteerde 100 ondernemingen zijn nader onderscheiden naar de bedrijfstak waarin ze primair werkzaam zijn; zie tabel 1. We hebben hierbij eenzelfde indeling toegepast als in eerdere onderzoeken is gedaan (zie bijvoorbeeld Backhuijs & Mertens, 2013 en Backhuijs & Knoops, 2011).

Tabel 1 Ondernemingen ingedeeld naar beursindex en bedrijfstak

Bedrijfstak:	AEX		AMX		FTSE 50		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Productie	10	40	8	32	16	30	34	34
Dienstverlening	5	20	8	32	11	22	24	24
Handel	1	4	1	4	8	20	10	10
Energie	2	8	1	4	6	12	9	9
(Tele)communicatie	2	8	2	8	3	6	7	7
Nutsvoorzieningen	0	0	0	0	3	6	3	3
Financiële instelling	5	20	5	20	3	4	13	13
Totaal	25	100	25	100	50	100	100	100

4.2 Afbakening van het onderzochte materiaal

De tekst van IAS 1 is niet heel duidelijk over de wijze waarop de toelichting over de beoordeling van kritische grondslagen en de schattingonzekerheden in de jaarrekening wordt opgenomen. Sommige IFRSs stellen specifieke eisen aan de inhoud van deze toelichting. Niettemin concluderen wij, net als Camfferman en Eeftink (2006), dat gezien het belang van deze informatie en de wijze waarop IAS 1 de informatievereisten heeft geformuleerd, het het meest voor de hand ligt dat in de toelichting deze informatie in een afzonderlijke paragraaf wordt opgenomen. We hebben ons daarom bij ons onderzoek van de jaarrekeningen gericht op de informatie die als zodanig door de onderneming in een afzonderlijke paragraaf is benoemd. Als een dergelijke paragraaf hebben we geïdentificeerd die paragrafen die in de toelichting van de jaarrekening onder de grondslagen voor waardering en resultaatbepaling onder de kop “critical accounting policies and estimates/assumptions/judgements”, of soortgelijke bewoordingen, zijn opgenomen. Informatie in de specifieke toelichting over afzonderlijke posten hebben we daarom niet meegenomen bij ons nader onderzoek van de inhoud van die informatie, net zo min als we informatie over de toepassing van nieuwe of verwachte IFRSs hebben meegenomen. Naar die informatie in het jaarverslag hebben we evenmin gekeken, omdat het jaarverslag geen onderdeel van de jaarrekening is.

In alle onderzochte jaarrekeningen (100%) hebben we gezien dat een dergelijke afzonderlijke paragraaf is opgenomen. In eerder onderzoek van Camfferman en Eeftink (2006) naar 50 jaarrekeningen over 2005 van ondernemingen uit de Europese Unie, Noorwegen en Zwitserland kwam in drie jaarrekeningen (6%) geen afzonderlijk onderdeel in de jaarrekening voor en werd in negen gevallen (18%) dit onderdeel buiten de jaarrekening zelf aangetroffen.

Ondernemingen werken die afzonderlijke paragraaf in hun jaarrekening op verschillende wijzen uit; zie tabel 2.

Tabel 2 Uitwerking paragraaf over kritische grondslagen en over schattingsonzekerheden

	AEX		AMX		FTSE 50		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Algemene bewoordingen plus nadere details:								
- afzonderlijke paragraaf	4	16	3	12	5	10	12	12
- afzonderlijke paragraaf met verwijzing naar specifieke toelichting	21	84	20	80	36	72	77	77
- specifieke toelichting	0	0	0	0	7	14	7	7
	25	100	23	92	48	96	96	96
Zonder algemene bewoordingen:								
- specifieke toelichting	0	0	0	0	2	4	2	2
Uitsluitend in algemene bewoordingen	0	0	2	8	0	0	2	2
Totaal	25	100	25	100	50	100	100	100

De grote lijn is dat het overgrote deel van de ondernemingen (98%) een afzonderlijke paragraaf opneemt waarin zij in algemene bewoordingen en met nadere details de kritische grondslagen en de schattingsonzekerheden bespreken. Het merendeel (77% van alle ondernemingen) verwijst vervolgens naar specifieke toelichtingen waarin ze nader op deze oordelen ingaan. Het is goed om vast te stellen dat nog slechts een enkele onderneming (2%) in haar jaarrekening uitsluitend in algemene bewoordingen op kritische grondslagen en schattingsonzekerheden ingaat.

4.3 Inhoudelijke bevindingen

Bij het lezen van de 98 jaarrekeningen met meer dan algemene bewoordingen (hierna 100%) valt allereerst op dat de kritische grondslagen en de schattingsonzekerheden door elkaar worden besproken. De ondernemingen groeperen meestal beide aspecten naar de door hen relevant geachte onderwerpen. Het aantal door ons aangetroffen onderwerpen staat in tabel 3.

Tabel 3 Aantal onderwerpen in de paragraaf over kritische grondslagen en schattingsonzekerheden per beursindex

Aantal	AEX		AMX		FTSE 50		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1	0	0	0	0	2	4	2	2
2	0	0	2	9	2	4	4	4
3	1	4	2	9	3	6	6	6
4	4	16	4	17	10	20	18	18
5	5	20	5	22	13	26	23	24
6	4	16	4	17	12	24	20	20
7	5	20	3	13	6	12	14	14
8	5	20	3	13	1	2	9	9
9	0	0	0	0	1	2	1	1
10	1	4	0	0	0	0	1	1
Totaal	25	100	23	100	50	100	98	100

Uitschieters in deze tabel zijn aan de ene kant één AEX onderneming met 10 onderwerpen en aan de andere kant twee FTSE 50 ondernemingen met één onderwerp.

Overigens betreft het overgrote deel van de in deze paragraaf opgenomen onderwerpen schattingsonzekerheden. Slechts een enkel onderwerp gaat over een kritische grondslag (minder dan 5%). In ongeveer de helft van deze gevallen betrof dat de grondslag inzake de verantwoording van omzet. Een goed voorbeeld hiervan treffen we aan in de jaarrekening van Randstad Holding (paragraaf 4.4); zie figuur 1. Hierin wordt duidelijk uitgelegd welke keuzes de onderneming bij de toepassing van deze grondslagen heeft gemaakt.

Figuur 1 Voorbeeld van oordelen over grondslagen voor opbrengstverantwoording. Randstad Holding, Annual Report 2013, p. 133

Revenue recognition

Revenue comprises the fair value of the consideration received or receivable for services rendered during the year to third parties. Revenue from services rendered is recognized in the income statement in proportion to the stage of completion of the contract as of the balance sheet date. Stage of completion is measured by reference to costs (mainly hours) incurred to date as a percentage of total estimated costs for each contract. When the outcome of the contract cannot be measured reliably, revenue is recognized only to the extent that expenses incurred are eligible to be recovered. No revenue is recognized if there are significant uncertainties regarding recovery of the consideration.

Revenue from temporary placements includes the amounts received or receivable for the services of candidates, including the salary and salary-related employment costs of those employees ('gross basis'). These revenues are generally based on the number of hours worked by these candidates.

Revenue from permanent placements includes the fee received or receivable for the services provided. This fee is generally a percentage of the candidate's remuneration package ('net basis'). The revenue of these permanent placements is recognized on completion of the service, being the start date of the candidate. For 'retained assignments', revenue is recognized on the completion of certain pre-agreed stages of the service and for which the fee is non-refundable. Allowances are established to estimate losses due to placed candidates not remaining employed during the agreed guarantee period.

In situations where the Group is the principal in the transaction and has risks and rewards of ownership, the transactions are recorded gross in the statement of comprehensive income. When the Group acts as an agent, such as in cases where the Group acts as a managed service provider, revenues are reported on a net basis.

Onderverdeeld naar de bedrijfstakken waaruit de ondernemingen afkomstig zijn, ziet de onderverdeling naar het gemiddeld aantal onderwerpen over kritische grondslagen en schattingsonzekerheden in een afzonderlijke paragraaf in de 98 jaarrekeningen er als volgt uit; zie tabel 4.

Tabel 4 Gemiddeld aantal onderwerpen in de paragraaf over kritische grondslagen en schattingsonzekerheden per bedrijfstak

Bedrijfstak:	Gemiddeld aantal onderwerpen
Productie	5,6
Dienstverlening	5,2
Handel	5,0
Energie	5,4
(Tele)communicatie	6,7
Nutsvoorzieningen	5,7
Financiële instelling	4,5
Totaal	5,3

Gemiddeld worden in de 98 nader onderzochte paragrafen 5,3 onderwerpen per jaarrekening aangetroffen. Maar deze laatste tabel geeft een vermoedelijk niet verwacht aantal onderwerpen per bedrijfstak. De bedrijfstak met het hoogste gemiddeld aantal onderwerpen is (tele)communicatie, die met het laagste gemiddeld aantal is financiële instelling. Overigens is de spreiding bij de 13 financiële instellingen ook het hoogst met drie jaarrekening waarin twee onderwerpen in deze paragraaf van de jaarrekening aan de orde komen en drie andere jaarrekeningen waarin acht onderwerpen worden behandeld. Bovendien past voorzichtigheid bij het trekken van conclusies over de gehele bedrijfstak van de financiële instellingen omdat slechts 13 jaarrekeningen van financiële instellingen zijn onderzocht.

Tabel 5 Onderwerpen in de paragraaf over kritische grondslagen en schattingsonzekerheden per beursindex

	AEX		AMX		FTSE 50		Totaal		2005
Onderwerpen:	n	%	n	%	n	%	n	%	%
Pensioenen	20	80	16	70	37	74	73	74	79
Voorzieningen en voorwaardelijke verplichtingen	19	76	16	70	35	70	70	71	64
(Latente) belasting (-vorderingen)	20	80	18	78	32	64	70	71	55
Bijzondere waardeverminderingen	16	64	13	57	24	48	53	54	67
(Andere) immateriële vaste activa	13	52	10	43	16	32	39	40	36
Goodwill	11	44	5	22	19	38	35	36	57
(Reële waarde van) financiële instrumenten	13	52	9	39	8	16	30	31	36
Omzetverantwoording	7	28	6	26	14	28	27	28	33
Materiële vaste activa	3	12	8	35	14	28	25	26	14
Levensduurschatting, afschrijvingen	8	32	5	22	11	22	24	24	21
(Waardering van) vorderingen	6	24	5	22	8	16	19	19	24
(Waardering van) voorraden	2	8	0	0	8	16	10	10	12
Overnames	4	16	2	9	3	6	9	9	-
Vastgoedbeleggingen	2	8	1	4	2	4	5	5	-
Op aandelen gebaseerde betalingen	0	0	2	9	3	6	5	5	14
Totaal	25	100	23	100	50	100	98	100	100

De in ons onderzoek van de paragrafen over kritische grondslagen en schattingonzekerheden meest aangetroffen onderwerpen zijn weergegeven in tabel 5. Onderwerpen die we minder dan 5 keer hebben aangetroffen, hebben we niet in deze tabel opgenomen.

De ter vergelijking opgenomen kolom '2005' laat de uitkomsten van het onderzoek van Camfferman en Eeftink (2006) over 2005 zien. Ten opzichte van dat onderzoek betreffen in dit onderzoek over 2013 de meest opvallende verschillen de onderwerpen belastingen (55% over 2005 versus 71% over 2013) en materiële vaste activa (14% over 2005 versus 26% over 2013). Opvallend zijn ook de onderwerpen goodwill (57% over 2005 ten opzichte van 36% over 2013) en op aandelen gebaseerde betalingen (14% over 2005 ten opzichte van 5% over 2013). Dat dit laatste onderwerp relatief weinig aandacht krijgt is niet heel verrassend te noemen, omdat de betekenis van op aandelen gebaseerde betalingen voor het resultaat beperkt is, zoals eerder bleek uit onderzoek van Backhuijs en Langendijk (2007). Op een hoog niveau is onveranderd het onderwerp pensioenen zowel als het onderwerp voorzieningen en voorwaardelijke verplichtingen.

Voorts vallen op de relatief grote aandacht voor belastingen, bijzondere waardeverminderingen, immateriële vaste activa en financiële instrumenten bij AEX- en AMX-fondsen, de relatief grote aandacht voor materiële vaste activa bij AMX-fondsen en de relatief beperkte aandacht voor goodwill bij AMX-fondsen.

Van de in tabel 5 opgenomen onderwerpen hebben we in de jaarrekeningen van de ondernemingen uit de bedrijfstakken met ten minste 10 ondernemingen in ons onderzoek (productie, dienstverlening, handel en financiële instelling; zie tabel 1), de volgende onderwerpen het meest aangetroffen; zie tabel 6.

De vier bedrijfstakken laten enkele duidelijke verschillen ten opzichte van de totaal-bevindingen in tabel 5 zien. Zo komt in de jaarrekening uit de bedrijfstak productie het onderwerp immateriële vaste activa (50%) relatief vaker voor, en komen de onderwerpen omzet (18%) en vorderingen (9%) relatief minder vaak voor.

In de jaarrekeningen uit de bedrijfstak dienstverlening komen de onderwerpen belastingen (83%), immateriële vaste activa (50%) en omzet (54%) relatief vaak voor, en de onderwerpen bijzondere waardeverminderingen (42%), materiële vaste activa (13%) en levensduurschattingen (13%) relatief minder vaak.

De jaarrekeningen uit de bedrijfstak handel laten relatief vaak de onderwerpen goodwill (60%) en voorraden (40%) zien, en relatief minder vaak de onderwerpen voorzieningen (60%), belastingen (50%), immateriële vaste activa (10%), financiële instrumenten (10%) en omzet (0%). Ten slotte zien we in de jaarrekeningen uit de bedrijfstak financiële instelling relatief vaak de onderwerpen financiële instrumenten (54%), vastgoedbeleggingen (46%) en op aandelen gebaseerde betalingen (15%), en relatief minder vaak de onderwerpen pensioenen (38%), voorzieningen (31%), belastingen (46%), bijzon-

Tabel 6 Onderwerpen in de paragraaf over de oordelen inzake grondslagen en schattingonzekerheden per bedrijfstak

Onderwerpen:	Productie		Dienstverlening		Handel		Financiële instelling	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Pensioenen	28	82	17	71	8	80	5	38
Voorzieningen en voorwaardelijke verplichtingen	24	71	18	75	6	60	4	31
(Latente) belasting(-vorderingen)	26	76	20	83	5	50	6	46
Bijzondere waardeverminderingen	20	59	10	42	5	50	5	38
(Andere) immateriële vaste activa	17	50	12	50	1	10	4	31
Goodwill	12	35	9	38	6	60	4	31
(Reële waarde van) financiële instrumenten	8	24	6	25	1	10	7	54
Omzetverantwoording	6	18	13	54	0	0	1	7
Materiële vaste activa	9	26	3	13	2	20	1	7
Levensduurschattingen, afschrijvingen	7	21	3	13	3	30	1	7
(Waardering van) vorderingen	3	9	3	13	2	20	2	15
(Waardering van) voorraden	5	15	1	4	4	40	1	7
Overnames	5	15	0	0	1	10	1	7
Vastgoedbeleggingen	0	0	0	0	0	0	6	46
Op aandelen gebaseerde betalingen	1	3	1	4	0	0	2	15
Totaal	34	100	24	100	10	100	13	100

dere waardeverminderingen (38%), omzet (7%), materiële vaste activa (7%) en levensduurschattingen (7%). Deze verschillen passen waarschijnlijk wel bij de verwachtingen met betrekking tot deze bedrijfstakken en zijn daarom vermoedelijk niet heel verrassend. Toch past hierbij de aantekening dat gezien het aantal jaarrekeningen per bedrijfstak voorzichtigheid bij het trekken van conclusies over de informatievoorziening in de paragraaf over kritische grondslagen en schattingsonzekerheden op haar plaats is.

De informatie over de schattingsonzekerheid in de afzonderlijke paragraaf over kritische grondslagen en schattingsonzekerheden per bedrijfstak is vrijwel uitsluitend in kwalitatieve bewoordingen. Naast de op basis van specifieke IFRSs verplichte kwantitatieve informatie over schattingsonzekerheden hebben we zelden gekwantificeerde schattingsonzekerheden aangetroffen. Camfferman en Eeftink (2006) troffen in 34% van de jaarrekeningen over 2005 enige kwantitatieve informatie aan. Een voorbeeld van het juist in deze paragraaf toevoegen van een gekwantificeerde gevoeligheidsanalyse met betrekking tot schattingsonzekerheden hebben we aangetroffen in de jaarrekening 2013 van BG Group plc; zie figuur 2.

Figuur 2 Informatie over de gevoeligheid van schattingsonzekerheden. BG Group plc, BG Group Annual Report and Accounts 2013, p. 88

On the basis that all other assumptions in the calculation remain the same, a 10% change in the cost estimates used to assess the final decommissioning obligations would result in a change to the decommissioning provision of \$366 million as at 31 December 2013. This change would be principally offset by a change in the value of the associated asset, resulting in no material change to the consolidated net assets. The impact on 2014 profit of such a change is estimated to be \$61 million (pre-tax), comprising a \$46 million change in the depreciation charge and a \$15 million change in the unwinding of the discount charge.

Gezien de eerder besproken motieven met betrekking tot deze informatie (zie hiervoor in 3.2) begrijpen we de terughoudendheid bij het geven van kwantitatieve informatie in deze paragraaf. Niettemin kunnen we ons voorstellen dat gebruikers van jaarrekeningen juist in deze paragraaf een samenvatting van de kwantitatieve schattingsonzekerheden op prijs stellen.

4.4 Linguïstische analyse

Toelichtingen in de jaarrekening geven niet alleen informatie door “wat” er wordt geschreven, maar ook door “hoe” het wordt opgeschreven. De laatste jaren wordt in het onderzoek op het gebied van financiële verslaggeving hiertoe veelvuldig gebruik gemaakt van tekstanalyse (zie voor een overzicht van deze literatuur Li, 2010). Twee factoren hebben deze trend gestimuleerd. Ten eerste zijn er steeds meer teksten beschikbaar en ten tweede zijn door technologische ontwikkelingen er steeds betere mogelijkheden gekomen om teksten geautomatiseerd te analyseren.

Een van de hulpmiddelen om teksten te analyseren is het programma *Linguistic Inquiry and Word Count* (LIWC), ontwikkeld door Pennebaker, Booth en Francis. Dit programma is in staat om diverse emotionele, cognitieve, structurele en procesmatige componenten in een tekst te identificeren en te meten aan de hand van woordtellingen op basis van een onderliggend woordenboek. De eerste versie van deze software dateert uit 1993 (Pennebaker, 1993) en deze is nadien verder doorontwikkeld.

Voor dit onderzoek hebben we LIWC gebruikt om een aantal linguïstische aspecten van de toelichtingen over kritische grondslagen en belangrijke schattingen te meten en te vergelijken. In de eerste plaats hebben we een vergelijking gemaakt in de omvang van de toelichting, gemeten in het aantal woorden, tussen de relatief kleine ondernemingen in de AMX en de grotere ondernemingen in de AEX en FTSE 50. De verwachting was dat de grotere (meer complexe) ondernemingen meer woorden zouden gebruiken om de onzekerheden te beschrijven. Het blijkt inderdaad dat AMX-ondernemingen gemiddeld minder woorden gebruiken (gemiddeld 607 woorden, mediaan van 420 woorden) dan AEX- en FTSE 50-ondernemingen (gemiddelde 1153 woorden, mediaan van 779 woorden). Dit verschil is ook statistisch significant (p -waarde = 0,01). Een vergelijkbare analyse voor de verschillen tussen bedrijfstakken levert geen significante verschillen op. Dit is opvallend, omdat men daartussen ook verschillen in complexiteit en onzekerheid zou verwachten. Mogelijk heeft de meer beperkte toelichting van AMX-ondernemingen niet alleen met de mindere complexiteit van de onderneming te maken, maar ook met een lagere toelichtingsbereidheid van AMX-ondernemingen.

Vervolgens hebben we meer diepgaande linguïstische aspecten beoordeeld. We hebben hierbij gebruik gemaakt van de Engelstalige jaarrekeningen van de ondernemingen in het onderzoek. Van de door LIWC gemeten factoren, hebben we gekeken naar: heden (*present*), toekomst (*future*), emotie (*affect*), twijfel (*tentativeness*) en zekerheid (*certainty*). Tabel 7 geeft enkele voorbeelden van woorden die aan deze categorieën zijn verbonden. Tussen ondernemingen blijkt er – zoals verwacht – aan-

Tabel 7 Voorbeelden van woorden verbonden aan LIWC categorieën

Categorie	Voorbeelden van gemeten woorden
Heden	appear, are, become, begin, believe, bring, can, come, depend, describe, do, explain, feel, get, give, go, guess, happen, has, have, hear, help, hope, keep, know, look, love, make, mean, need, owe, see, seem, start, suppose, take, tend, think, try, turn, understand, use, wait, want, wish, wonder
Toekomst	gonna, may, might, must, ought, shall, should, will, won't, would
Emotie	amazing, appreciate, avoid, award, bad, benefit, best, better, bonus, careful, challenge, comfort, compliment, concerned, confident, convince, critical, damage, danger, definitely, determined, difficult, disadvantage, disappointing, disturb, doubt, easily, excite, fear, hope, ideally, important, impressive, inspire, lose, loss, low, miss, optimal, positive, problem, profit, regret, reward, risk, skeptical, serious, shock, strong, struggle, succeed, success, suffer, support, surprise, temper, threat, tough, trouble, true, uncertain, unfortunate, useful, value, win, wrong
Twijfel	almost, anything, apparently, appear, approximately, arbitrary, barely, chance, confused, contingent, depending, doubt, fairly, generally, guess, hardly, hesitant, hope, hopefully, if, indefinite, indeterminable, indirect, likely, lot, mainly, may, maybe, might, most, nearly, occasional, often, opinion, or, overall, partly, perhaps, possibly, practically, probable, quite, seem, some, suppose, temporary, tentatively, typically, uncertain, unclear, undecided, unknown, unsure, usually, vary, wonder
Zekerheid	absolutely, accurate, all, always, assure, certain, clearly, commit, complete, confident, correct, defined, definite, directly, distinct, every, exactly, fact, fundamental, must, necessary, never, obvious, perfect, positive, proof, sure, total, true, undeniably, wholly

merkelijke variatie te bestaan in de linguïstische kenmerken van de toelichting. Er blijkt echter voor deze factoren geen statistisch significant verschil tussen bedrijfstakken, met één uitzondering: de mate van emotie die uit de tekst doorklinkt is uitzonderlijk hoog voor (tele)communicatiebedrijven en financiële instellingen.

Dit roept de vraag op of er wellicht een effect is van de economische correctie (die in 2008 begon en ook wel economische crisis wordt genoemd) op de toelichtingen omtrent kritische grondslagen en schattingen. Om hier meer inzicht in te krijgen hebben we een vergelijking tussen de jaarrekeningen over 2007 en 2013 van AEX-ondernemingen gemaakt. De uitkomsten uit deze vergelijking zijn grafisch weergegeven in figuur 3. Hierbij hebben we voor ieder van de factoren een indexgetal weergegeven waarbij de mediaan van 2007 100 is. Alle verschillen tussen 2007 en 2013 in deze figuur zijn statistisch significant. Een eerste opvallende observatie is dat de hoeveelheid emotie in de teksten na de economische correctie van 2008 is afgenomen. Het hoge niveau van emotie in de toelichtingen van financiële instellingen en (tele)communicatiebedrijven lijkt dus niet een gevolg te zijn van die economische correctie. Dit blijkt ook niet als men deze bedrijfstakken afzonderlijk zou bekijken.

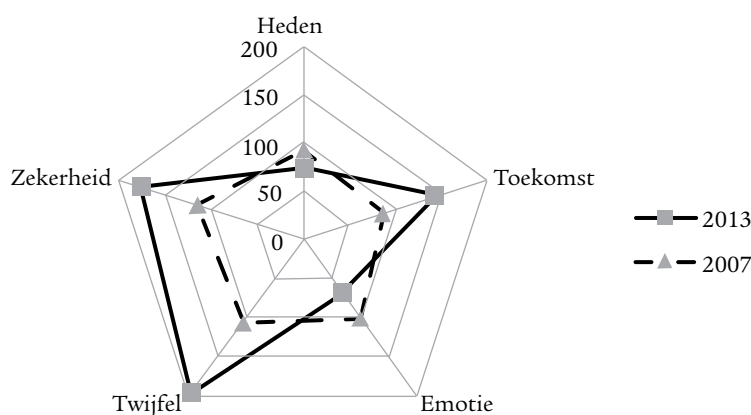
Verder valt op dat er na de economische correctie van 2008 een veel grotere mate van zowel twijfel als zekerheid in het taalgebruik is waar te nemen. Dat kan rechtstreeks worden veroorzaakt door de grotere onzekerheid in de economie. Het kan ook worden veroorzaakt doordat ondernemingen zorgvuldiger zijn geworden in het beschrijven van kritische grondslagen en belangrijke onzekerheden.

Overigens is in dit verband interessant dat we, zoals hiervoor al aangegeven, in deze paragrafen over schattingonzekerheden nauwelijks kwantitatieve informatie hebben aangetroffen.

Een laatste observatie op basis van deze analyse is dat ondernemingen iets minder zijn gericht op het heden, en aanmerkelijk meer gericht zijn op de toekomst. In het algemeen zou een grotere focus op de toekomst moeten resulteren in nuttiger informatie voor de gebruikers van de jaarrekening. Of de desbetreffende toelichting inderdaad meer bruikbaar is geworden tussen 2007 en 2013 is door ons niet rechtstreeks onderzocht. De grotere linguïstische focus op de toekomst is een indicatie dat dit zo zou kunnen zijn.

Uit de analyse is in ieder geval af te leiden dat de betreffende toelichting veranderlijk is in de tijd, en dat ondernemingen deze tot op zekere hoogte aanpassen aan wijzigende omstandigheden. Dit is uiteraard gunstig voor de bruikbaarheid van deze toelichtingen.

Figuur 3 Taalgebruik 2007 versus 2013 (mediaan 2007 = 100)

	Heden		Toekomst		Emotie		Twijfel		Zekerheid	
	2013	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2007
Mediaan	71	100	145	100	69	100	196	100	153	100

5 Conclusies

In dit artikel hebben we de informatie over kritische grondslagen en schattingsonzekerheden in de toelichting van jaarrekeningen over 2013 van ondernemingen in de AEX, de AMX en de FTSE 100 onderzocht. Juist omdat bij dit onderwerp beoordelingen van het management van de onderneming belangrijke impact op het vermogen en resultaat van de onderneming kunnen hebben, is dit onderdeel, na de vier primaire overzichten, wellicht de belangrijkste paragraaf in de jaarrekening. Uit eerder onderzoek blijkt overigens dat ondernemingen deze informatie ook geven om zich in te dekken tegen mogelijke juridische claims en om informatie te versluieren door juist heel veel informatie te geven.

Juist vanwege het belang van de informatie over kritische grondslagen en schattingsonzekerheden hebben we ons onderzoek beperkt tot de afzonderlijke paragrafen in de jaarrekening hierover die de gemaakte beoordelingen samenvattend presenteren, en hebben we niet nader gekeken naar de verwijzingen naar andere plekken in de jaarrekening. Wat ons betreft zou de IASB er goed aan doen verplicht te stellen dat deze informatie samengevat in een afzonderlijke paragraaf wordt opgenomen.

Het overgrote deel van de ondernemingen (98%) heeft in de jaarrekening een dergelijke paragraaf met daarin enige specifieke toelichting. Bijna altijd gaat de informatie over schattingsonzekerheden (meer dan 95%) en niet over kritische grondslagen. Per jaarrekening worden gemiddeld 5,3 onderwerpen behandeld. De meest voorkomende onderwerpen zijn pensioenen (74%), voorzieningen en voorwaardelijke verplichtingen (71%) en (latente) belastingen (ook 71%).

Voorts komen bij AEX- en AMX-fondsen relatief vaak (latente) belastingen, bijzondere waardeverminderingen, immateriële vaste activa en financiële instrumenten voor, en bij AMX-fondsen relatief vaak materiële vaste activa, maar minder vaak goodwill. Onderverdeeld naar bedrijfstakken zien we bij dienstverlenende ondernemingen relatief veel aandacht voor (latente) belastingen, immateriële vaste activa en omzet, bij han-

delsondernemingen voor goodwill en voorraden, en bij financiële instellingen voor financiële instrumenten en vastgoedbeleggingen. Opmerkelijk is dat heel weinig kwantitatieve analyse van schattingsonzekerheden wordt gegeven. Dit mede gezien de doelstelling van de IASB om meer informatie te geven bij de puntschattingen in de primaire overzichten zelf.

Eveneens interessant is te constateren dat de AMX-fondsen relatief minder woorden in deze paragraaf over kritische grondslagen en schattingsonzekerheden gebruiken (gemiddeld ruim 600) ten opzichte van de AEX- en FTSE 50-fondsen (gemiddeld ruim 1.150), terwijl het aantal onderwerpen niet belangrijk verschilt.

Met betrekking tot het woordgebruik in de paragraaf over kritische grondslagen en schattingsonzekerheden valt op dat (tele)communicatiebedrijven en financiële instellingen significant meer emotie laten doorklinken. Ten opzichte van de 2007 jaarrekeningen (die betrekking hebben op het jaar voordat de economische correctie begon) laten de AEX-fondsen in hun 2013 jaarrekeningen relatief meer twijfel, zekerheid en toekomst in deze paragraaf doorklinken en relatief minder heden en emotie.

Veranderde omstandigheden brengen dus veranderd taalgebruik. Dat lijkt een goed teken voor de gebruikers van jaarrekeningen. ■

Mr drs J.B. Backhuijs RA is senior director bij het vaktechnisch bureau van de accountants van PwC (National Office) en lid van de Raad voor de Jaarverslaggeving.

Deze bijdrage is geschreven op persoonlijke titel.

Prof. dr E.M. Roelofsen RA is hoogleraar international financial reporting and capital market communication aan de Rotterdam School of Management, Erasmus University.

De auteurs danken Anke de Jong, Emma van Mullekom, Jos Pothof en Adis Trnjanin voor hun bijdrage aan het empirisch onderzoek.

Literatuur

- Backhuijs, J.B., & Knoops, C.D. (2011). Keuzes en alternatieven in de presentaties van de primaire overzichten onder IFRS. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 85(12), 589-609.
- Backhuijs, J.B., & Langendijk, H.P.A.J. (2007). Informatieverstrekking over betalingen gebaseerd op aandelen. In: R.G. Bosman, C. Camfferman, & R.G.A. Vergoossen (redactie), *Het jaar 2006 verslagen* (pp. 127-146). Amsterdam, Deventer: Kluwer.
- Backhuijs, J.B., & Mertens, G.M.H. (2013). Informatie over convenanten en (her)financieringen in jaarrekeningen van Nederlandse ondernemingen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 87(12), 538-554.
- Billings, M.B. (2011). Discussion of "Critical Accounting Policy Disclosures". *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 26(1), 77-80.
- Camfferman, C., & Eeftink, E. (2006). Veronderstellingen en schattingen bij het opstellen van de jaarrekening. In: R.G. Bosman, C. Camfferman, & R.G.A. Vergoossen (redactie), *Het jaar 2005 verslagen* (pp. 67-90).

Amsterdam, Deventer: Kluwer.

- Cho, J-S., Park, J., & Warfield, T. (2004). Disclosure incentives for critical accounting estimates. Working Paper, University of Wisconsin.
- Glendening, M. (2012). *Critical accounting estimate disclosures and the value relevance of balance sheet items*, proefschrift, University of Iowa.
- Hollander, S., Pronk, M., & Roelofsen, E. (2010). Does silence speak? An empirical analysis of disclosure choices during conference calls. *Journal of Accounting Research*, 48(3), 531-563.
- Levine, C., & Smith, M. (2011). Critical accounting policy disclosures. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 26(1), 39-76.
- Li, F. (2010). Textual analysis of corporate disclosures: a survey of the literature. *Journal of Accounting Literature*, 29, 143-165.
- Pennebaker, J. (1993). Putting stress into words: Health, linguistic, and therapeutic implications. *Behaviour Research and Therapy*, 31(6), 539-548.
- SEC (Securities and Exchange Commission) (2002a). Disclosure in Management's Discussion and Analysis about the application of critical accounting policies. Release Nos. 33-8098, 34-45907. File No. S7-16-02. Geraadpleegd op <http://www.sec.gov/rules/proposed/33-8098.htm>.
- SEC (Securities and Exchange Commission) (2002b). Cautionary advice regarding disclosure about critical accounting policies. Release Nos. 33-8040, 34-45149, FR-60. Geraadpleegd op <http://www.sec.gov/rules/other/33-8040.htm>.

Ondernemingen waarvan de jaarrekening over 2013 is onderzocht

AEX:

Naam onderneming	Bedrijfstak
Aegon	Financiële instelling
Ahold	Handel
AkzoNobel	Productie
ArcelorMittal	Productie
ASML	Productie
Boskalis Westminster	Productie
Corio	Financiële instelling
Delta Lloyd Groep	Financiële instelling
DSM	Productie
Fugro	Dienstverlening
Gemalto	Productie
Heineken	Productie
ING Groep	Financiële instelling
Koninklijke KPN	(Tele)communicatie
OCI	Productie
Koninklijke Philips	Productie
Randstad	Dienstverlening
Reed Elsevier	Dienstverlening
Royal Dutch Shell	Energie
SBM Offshore	Energie
TNT Express	(Tele)communicatie
Unibail-Rodamco	Financiële instelling
Unilever	Productie
Wolters Kluwer	Dienstverlening
Ziggo	Dienstverlening

AMX:

Naam onderneming	Bedrijfstak
Aalberts Industries	Productie
Accel group	Productie
Air France KLM	Dienstverlening
Aperam	Productie
Arcadis	Dienstverlening
Arseus	Dienstverlening
ASM International	Productie
BAM	Productie
Binck Bank	Financiële instelling
Brunel International	Dienstverlening
Corbion	Productie
Eurocommercial Properties	Financiële instelling
Exact Holding	Dienstverlening
Nieuwe Steen Investments	Financiële instelling
Nutreco	Productie
PostNL	(Tele)communicatie
Royal Imtech	Dienstverlening
Sigro Food	Handel
Ten Cate Koninklijke	Productie
TKH Group	(Tele)communicatie
TomTom	Dienstverlening
USG People	Dienstverlening
Vastned	Financiële instelling
Vopak Koninklijke	Energie
Wereldhave	Financiële instelling

FTSE 50:

Naam onderneming	Bedrijfstak
Anglo American	Energie
Antofagasta	Nutsvoorzieningen
ARM Holdings	Dienstverlening
Associated British Foods	Productie
Astrazeneca	Productie
BAE Systems	Productie
BG Group	Energie
BHP Billiton	Energie
BP	Energie
British American Tobacco	Productie
British Land Company	Financiële instelling
British Sky Broadcasting Group	Dienstverlening
BT Group	(Tele)communicatie
Burberry Group	Handel
Capita	Dienstverlening
Centrica	Nutsvoorzieningen
Compass Group	Dienstverlening
CRH Public Limited Company	Productie
Diageo	Productie
Easyjet	Dienstverlening

Naam onderneming	Bedrijfstak
Anglo American	Energie
Antofagasta	Nutsvoorzieningen
ARM Holdings	Dienstverlening
Associated British Foods	Productie
Astrazeneca	Productie
BAE Systems	Productie
BG Group	Energie
BHP Billiton	Energie
BP	Energie
British American Tobacco	Productie
British Land Company	Financiële instelling
British Sky Broadcasting Group	Dienstverlening
BT Group	(Tele)communicatie
Burberry Group	Handel
Capita	Dienstverlening
Centrica	Nutsvoorzieningen
Compass Group	Dienstverlening
CRH Public Limited Company	Productie
Diageo	Productie
Easyjet	Dienstverlening
Experian	Dienstverlening
GKN	Productie
Glaxosmithkline	Productie
Glencore Xstrata	Handel
Hargreaves Lansdown	Financiële instelling
Imperial Tobacco Group	Productie
International Consolidated Airlines Group	Dienstverlening
ITV	Dienstverlening
J Sainsbury	Handel
Johnson Matthey	Productie
Kingfisher	Handel
Land Securities Group	Financiële instelling
Marks and Spencer Group	Handel
National Grid	Nutsvoorzieningen
Next	Handel
Pearson	Dienstverlening
Reckitt Benckiser Group	Productie
Rio Tinto	Productie
Rolls-Royce Holdings	Productie
SabMiller plc	Productie
Shire	Dienstverlening
Smith & Nephew	Productie
SSE	Energie
Tesco	Handel
Tullow Oil	Energie
Vodafone Group	(Tele)communicatie
Whitbread	Dienstverlening
WM Morrison Supermarkets	Handel
Wolseley	Productie
WPP	(Tele)communicatie